

* LLIRIS PICÓ I CARBONELL: MOTIUS HOMOEROTICS EN LA POESIA DE GASPAR JAEN

Lliris Picó i Carbonell Universitat d'Alacant Motius homoeròtics en la poesia de Gaspar Jaén

1. Estat de la qüestió: la literatura homosexual en català

TRIBUNALES

"La sala Segunda del Tribunal Supremo (...) reitera su jurisprudencia sobre la homosexualidad que, según sentencia, "es práctica obscena rechazada por nuestra cultura y entorno social."

El País, 27 d'agost de 1982. EFE.

La Constitució espanyola havia fet ja gairebé quatre anys i els nostres legisladors encara es creien amb el dret i l'obligació de jutjar i legislar no solament la llibertat sexual, sinó també la visió o l'opinió que n'havíem de tindre els membres de la societat.

He començat amb aquesta citació, que encara que ens és molt propera en el temps, ens recorda que la nostra història i la nostra crítica literària estan plenes d'afirmacions que mostren el rebuig de la societat en general envers l'homosexualitat. Tanmateix, malgrat aquest rebuig, és sabut que l'homoerotisme ha format part dels costums i la cultura de la humanitat, i consegüentment, també de la literatura, que n'és un reflex, des dels orígens. En aquest sentit només cal recordar el testimoniatge o la biografia d'alguns filòsofs grecs, com ara Plató, o la poesia d'Ibn Khafaja o Al-Russafi, poetes andalusins nascuts a Alzira i València, respectivament, cap al segle XII. En el nostre cas, com diria molt irreverentment Vicent Martí (1996: 98), la literatura catalana tampoc no s'escapa de les plomes; si els tabús ens fan ignorar la cultura homosexual a l'hora de realitzar els nostres estudis, mostrariem una literatura mutilada i hauriem de deixar de banda aportacions tan importants com, per exemple, la de Gaspar Jaén.

En aquest sentit, ens sembla significatiu que, en el cas de la literatura espanyola, encara que pocs, sí que s'han fet alguns estudis sobre l'homosexualitat en l'obra de poetes com Federico García Lorca o Luis Cernuda. En el cas de la nostra literatura, però, els estudis són escassos, tot i que en els darrers anys alguns crítics com Vicent Salvador i Lluïsa Julià han tractat el tema de manera tangencial (perquè no era la qüestió principal) en els seus estudis sobre l'obra poètica de Maria-Mercè Marçal.

Pel que fa a la narrativa, en canvi, trobem un bon punt de partida en l'obra de Josep Anton Fernández titulada *Another Country. Sexuality and National Identity in Catalan Gay Fiction*, que, tot i que se centra únicament en l'estudi de la narrativa, esmenta de passada poetes importants que, o són obertament gais, o l'obra dels quals té un destacable contingut homoeròtic, com ara Narcís Comadira, Jaume Creus o Blai Bonet, i remarca també la necessitat d'aprofundir en aquests tipus d'anàlisis en tant que, segons aquest autor (FERNÁNDEZ, 2000: 3), la recerca de la pluralitat pot ser "enriquidora perquè refinirà la nostra comprensió de la identitat catalana i al mateix temps ens oferirà un model de la nació catalana que serà més globalitzador i progressista" (La traducció és nostra). Per tant, com podem veure, en la nostra tradició crítica encara queda molt camí per fer en el camp dels estudis de gènere, i més si tenim en compte que, com també comenta Josep Anton Fernández (2000: 1), la base de la història de la literatura

catalana és per a molts la història de la construcció d'una cultura nacional i d'un cànon literari. A aquest respecte cal no oblidar que, com diu el mateix autor (2000: 9) referint-se a la narrativa, alguns autors gais, com és el cas de Biel Mesquida, han estat deixats obertament fora del cànon. En el cas que ens ocupa, el de Gaspar Jaén, la minorització o la marginació -per dir-ho d'una manera més oberta- li arriba per dos camins. En primer lloc, perquè probablement la poesia no té el pes que té la narrativa a l'hora de configurar una identitat nacional, almenys acutalment, i, en segon lloc, per la seua procedència geogràfica; i és que, potser, la situació lingüística i política al País Valencià fa que els estudiosos de la nostra llengua i la nostra literatura del sud s'interessin més per la qüestió de formar part d'una identitat nacional que pels estudis de gènere.

Siga com siga, malgrat la manca de bibliografia sobre la literatura homosexual en català, sobretot referida a la poesia, el tema de l'homosexualitat, com hem dit abans, no és nou en la literatura. Alguns autors, com per exemple Gregory Woods (2001: 9) opinen que si volem parlar d'una contínua o fins i tot intermitent "tradicció homosexual" en la literatura -i tot teòric gay ens aconsellarà que siguem cautes, si ho fem- es tractaria d'una tradició sobretot poètica abans que narrativa. Tanmateix, en la nostra opinió, el fet que l'homosexualitat estiga present en les obres, siguin poesia o narrativa, no implica necessàriament una reivindicació. Com afirma Àngels Santa en un article titulat precisament "Homosexualitat i literatura" (1996: 100), "una reivindicació de l'homosexualitat en l'obra literària no es farà d'una forma clara fins a començament del segle XX" i vindrà de la mà de dos poetes francesos, Verlaine i Rimbaud, poetes, com sabem, anomenats "maleïts". Com diu la mateixa autora en l'article esmentat, ni Verlaine i Rimbaud fan de la seua obra una apologia de l'homosexualitat, però "exercien llur sexualitat sense pors i sense amagar-se'n davant la societat ben pensant". Amb ells s'acaba el temps de silenci i altres escriptors seguiran el seu exemple i en ocasions portaran les seues reivindicacions a extrems molt compromesos. És el cas, recordem-ho, d'Oscar Wilde, que com sabem, fou empresonat prenent com excusa la seua homosexualitat. L'exemple de Wilde, que també comenta Àngels Santa (1996: 100), "desencadena per part d'escriptors homosexuals la necessitat d'afirmació i de provocació".

Aquesta necessitat d'acceptació, d'assoliment d'estatus de persona normal i completa davant la societat, aquesta "militància" -per dir-ho d'alguna manera- de l'homosexualitat, en la nostra opinió, es deu veure reflectida d'alguna forma en l'obra d'aquests autors, tot i que sempre és difícil analitzar en quina mesura una determinada conducta o una tria o opció sexual influeix en l'obra literària d'un autor. Tanmateix, com afirma Jonathan Culler (2000: 133), tradicionalment la literatura "s'ha ocupat de la qüestió de la identitat i les obres literàries esbossen respostes implícites o explícites a aquestes qüestions". De fet, per a aquest autor, "la recent explosió en el camp dels estudis literaris de teories sobre la raça, el gènere i la sexualitat obedeix en gran part al fet que la literatura proporciona materials valuosos per a la problematització de les explicacions polítiques i sociològiques del paper que tenen aquests factors en la construcció de la identitat". És en aquest marc on volem situar aquest treball, en tant que, en la nostra opinió, el rebuig i la repressió han fet que determinats poetes intenten expressar els seus desitjos i la frustració que els devia provocar la repressió social amagats sota un determinat simbolisme, utilitzant unes imatges, unes metàfores, uns recursos estilístics, uns motius, en definitiva, que en alguns casos reponen a una forma d'autoconeixement, a l'expressió de la pròpia identitat.

Aquest és el cas de Gaspar Jaén (Elx, Baix Vinalopó, 1952), que dins la generació de poetes valencians tradicionalment coneguda com la "Generació dels 70", potser és un dels autors més representatius juntament amb altres com per exemple Joan Navarro, Marc Granell o Josep Piera. Els seus poemaris, a banda d'una acurada elaboració, que ens transporta a la paraula

escrita la seua condició d'arquitecte, ens ofereixen una càlida relació amb la terra i una sensibilitat extrema. En aquest cas, intentarem fer veure quin és el tractament que hi fa de l'amor homoeròtic, amb descripcions subtils i alhora apassionades de l'experiència vital, i veurem com ha bastit un univers metafòric i de connotacions específiques, per a la qual cosa ens centrarem en l'anàlisi de diversos textos de cadascuna de les seues obres del cicle amorós.

(power presentació general obra)

2. *Cadells de la fosca trencada* (1976)

A finals dels anys 70, Josep Iborra (1978: 49) afirmava que amb *Cadells de la fosca trencada* Gaspar Jaén "reviu i evoca una història d'amor en la memòria d'una nit transfigurada." En la mateixa època, respecte a aquest mateix poemari, altres crítics, com per exemple Vicenç Altaió i Josep M. Sala-Valldaura, destacaven l'artifici lingüístic de Gaspar Jaén en el tractament de l'experiència eròtica. Miquel Martí i Pol (1978: 69-79) definia *Cadells...* com un "intent de transmutar la realitat operant sobre el llenguatge", llenguatge que segons aquest autor, resultava excessiu i fins i tot críptic. El cas és que cap de les ressenyes de la primera obra de Gaspar Jaén a les que hem tingut accés valora la possibilitat que tota aquella transfiguració, tot aquell simbolisme intentaren anar més enllà de la pura artificiositat lingüística, que l'artifici fóra, en definitiva, la manera que el jove poeta tenia per expressar la seua experiència vital i encetar nous camins d'autoconeixement, en una època en la qual encara havia de ser important el pes de la repressió moral que vivia la nostra societat de finals del franquisme.

En tot cas, és cert que *Cadells de la fosca trencada* era el primer poemari de Gaspar Jaén i és ara, quan han passat quasi trenta anys des d'aquells primers versos i l'autor ha bastit una obra sòlida i completa, que podem intentar analitzar en quina mesura la seua condició i experiència personal ha influït en els seus versos. Cal no oblidar que el poeta il·lícit ha afirmat en diverses ocasions que la seua poesia és autobiogràfica; només cal recordar, per exemple, una entrevista feta per Juli Capilla per al diari *Levante* (3/12/1999) en la qual Gaspar Jaén afirma:

(power point)

"Els meus poemes són el mirall on es reflecteixen les meues experiències. La meua poesia és autobiogràfica. (...) Jo no treballo al marge de la meua experiència vital. No sóc un creador per ofici sinó per necessitat."

(Gaspar Jaén, en *Levante*, 3/12/1999)

Dins d'aquest marc, podríem comentar que malgrat l'hermetisme que el caracteritza, en aquest primer poemari podem trobar ja les que seran les preferències temàtiques que definiran l'obra posterior de l'autor: l'acabament de l'amor i l'inevitable pas del temps. Així doncs, en el primer poema que proposem per analitzar la seua obra, "daurat àmbit de l'antiga casa" (**power**), que pertany a "Bru cos de l'oblit", segona part de *Cadells...*, des del punt de vista lèxic, podríem destacar el contrast existent entre la foscor de les ombres, relacionades amb la mort - l'acabament- de l'amor i, significativament, el blanc que es deriva de l'èxtasi amorós. Així, per exemple, a partir de la tercera estrofa, podem trobar enfrontats elements pertanyents a la foscor com els "fantasmes orbs" amb elements caracteritzats pel color blanc com són els lliris, el gessamí o les aus, que en aquest poemari apareixen de manera constant i amb una marcada càrrega sexual i configuren unes imatges que, des del nostre punt de vista, podrien representar el que seria una relació homosexual, en tant que apareixen en contextos en què el jo poètic fa referència a l'esterilitat de l'èxtasi amorós. D'aquesta manera, podríem destacar, per exemple,

aquesta "pluja nafrada" que obri la carn "infantant ombrívols fantasmes d'amor" en el poema "gessamí al migjorn abrusat". (**power**)

"cal abrusar lliris en meitat del dia,
enmig de places al sol adormides,
oferint sang i flors a la destrossa,
com abans dolls de pluja nafrada
obriren la carn
infantant ombrívols fantasmes d'amor
sota les nits que els fanals reblien
d'anhelants figures tombades al somni."

En el mateix poema, tenim una altra imatge que podria representar també aquesta esterilitat de l'èxtasi amorós (**power**), que seria el fet que el gessamí, que des del nostre punt de vista, en la poesia de Gaspar Jaén, simbolitzaria l'ejaculació, floresca damunt la pell:

"ales de plom t'enfonsaren lluny
i és metall trepitjant melangia
esborrar marques, perfils d'aquell flaire,
mentre el gessamí, trenc de l'ombra,
segueix florint damunt la pell."

En aquests versos, a més a més, podem veure novament el blanc del gessamí oposat a la foscor de les ombres, com ocorria en el poema "daurat àmbit de la casa antiga" (**power**), en el qual trobem un jo líric que evoca des de la foscor de l'oblit la lluminositat que va tindre l'amor que ja no hi és. Pel que fa al contingut, com hem comentat abans, tant aquest poema com la resta dels que conformen *Cadells...* representa l'inici del que seran les constants poètiques d'aquest autor. Pel que respecta a la forma, voldríem destacar altres expressions que, des del nostre punt de vista, podrien apuntar també als motius homoeròtics en què pretenem centrar aquest treball. Així doncs, hem de destacar aquells "calzes de por" de la quarta estrofa sobretot perquè, al nostre parer podrien estar relacionats amb el temor i la repressió d'una sexualitat acabada de descobrir:

"la cambra limitarà ombres en l'aire
on retrats teus ompliren calzes de por,
i ja les aus hauran emigrat al mar
de murs i finestres que la nit ennegreix."
(*Cadells...*, 39)

D'altra banda, ens sembla important destacar el joc de miralls de l'última estrofa, perquè no és la primera vegada que el trobem en aquest poemari (i es repetirà també en alguns poemes dels altres reculls). Tenim també, "espills enganyosos emmirallant el teu tors nu", "emmiralla lluna plena d'espills verds el tebi vol d'adormits amants covards", "escumes adherides als espills", etc. Des del nostre punt de vista, aquests jocs de miralls podrien interpretar-se en una doble direcció: cap al reflex del propi cos o bé cap al reflex d'un cos igual, un cos d'home. Si es tracta del propi cos, recordem l'associació de l'onanisme amb l'esterilitat (Gn, 38, :9 Onan, però, com que sabia que la descendència no seria reconeguda com a seva,

cada cop que s'unia amb la seva cunyada vessava a terra per evitar que el seu germà tingués hereus. 10 Això que feia va ser dolent als ulls del Senyor, i també el féu morir"). Aquesta esterilitat tornarà a apareixer a l'obra de Gaspar Jaén.

3. *Cambra de mapes* (1982)

Vivent Salvador (1982: 19) defineix *Cambra de mapes* com un "llibre cosmopolita i heterogeni, la clau del qual caldria buscar-la en el relat homèric de viatge i en el diari personal de l'autor, especialment en l'evocació dolorosa de l'espai del Jo". Això ens confirma una vegada més que és difícil analitzar l'obra de Gaspar Jaén prescindint de la seua experiència vital.

En aquest segon poemari podem comentar que, tot i que trobem diverses composicions de temàtica també diversa, el motiu central no deixa de ser l'evocació d'un amor acabat:

(power point)

"Repasse cadascun dels instants que s'ompliren
amb la teua presència aquells dies d'agost,
la mar ens abraçava, arenes que t'apropen
a la meua memòria. Me'n recorde de tu,
més borrós cada dia, allunyant-te en un temps
i una història grisa..."

(*Cambra de mapes*, 57)

Des del punt de vista estilístic, hem de comentar que, com s'observa en els versos següents, en aquest segon llibre també podem trobar algunes de les imatges que vèiem en *Cadells...* com per exemple, les aus, el color blanc, etc, però el llenguatge que caracteritza aquest segon recull és molt més mesurat:

"Véns a ma casa sol, amb la pell de sal,
guerrer borratxo de sols de solstici.
Trobés la mar i els coloms que t'esperen.
Als records t'obris, assegut a taula."

(*Cambra de mapes*, 17)

En aquest sentit, pel que respecta a l'anàlisi dels elements homoeròtics que podríem trobar en la poesia de Gaspar Jaén, hem de comentar que sobretot en "*Cambra de mapes*", el poema que clou aquest recull del mateix títol, ja no hem de buscar ni d'interpretar cap joc de miralls que reflectisca el que podria ser una imatge d'amor homosexual, perquè el poeta conta de manera natural i directa la seua experiència ja des dels primers versos, en els quals l'amor es manté com a tema, però la determinació sexual ja no és metafòrica:

"Ara la teua absència és mà que fa nit negra
la nit que ara m'esglaia. Te n'has anat, amic,
i no em queden gemecs ferits per a plorar-te."

En aquest últim poema de *Cambra de mapes* podem constatar a més que la soledat, que ja s'apuntava, per exemple, en aquella "casa solitària" de *Cadells...* constituirà un altre dels

tòpics que caracteritzaran la poesia de Gaspar Jaén i que, al nostre parer, també podria relacionar-se amb el tema que ens ocupa en tant que el poeta ens presenta una relació amorosa que, per força, no ha de donar cap fruit, com dèiem abans quan parlàvem de l'esterilitat de l'èxtasi amorós i que sempre s'ha d'acabar. En ocasions, com podem veure en els versos següents, la separació és aliena al mateix jo poètic, en tant que el motiu és simplement l'obligació que té el referent poètic de complir amb el servei militar, com s'apunta en el primer vers: **(power)**

"I quan et van portar a l'ull de la caserna,
les boletes d'alcàmfora deixaven a les cambres
un àmbit de tardor. No ploqué aquell hivern.
Melangia, silenci pels carrerons estrets
de la ciutat polsosa. Animals morts pel riu."

(*Cambra de mapes*, 67)

En tot cas, com veurem a continuació en els següents poemaris, aquesta mena de separació obligatòria, aquest acabament indefugible de l'amor, i la soledat que se'n deriva en la poesia de Gaspar Jaén, vindran determinats sobretot pel pas del temps i també per la pressió psicològica que caracteritza la relació homosexual viscuda en una societat que la rebutja.

4. *Fragments* (1991)

A partir de la publicació de *Fragments*, nou anys després d'aquella *Cambra de mapes*, segurament perquè els temps ja comencen a canviar, la nostra crítica literària comença també a fer referència a l'homosexualitat del poeta Gaspar Jaén, D'aquesta recepció més explícita, només per posar un parell d'exemples, podem esmentar un article aparegut al diari *El País* el 19 de març del 1992, en el qual es diu d'aquest poemari que "és, com tanta bona poesia, un llibre amorós; descriu el desenvolupament d'una història vulgar -classista, homosexual, pasoliniana...". L'agost del mateix any, Josep M. Ripoll en el número 391-392 (agost del 1992) de la revista *Serra d'or* descriu la temàtica de *Fragments* com una relació explicada "de manera lineal, des del goig primer fins a la resignació posterior davant la ruptura, passant, és clar, pel dolor del desengany i fins i tot per un encontre ocasional amb l'amant perdut, perquè se'ns parla d'un amor homosexual."

Efectivament, deixant de banda el fet que el destinatari o el referent poètic d'aquest poemari és masculí, en *Fragments* les referències a l'amor homosexual són constants (PARTINT DEL MATEIX SUBTÍTOL QUE JAÉN DÓNA A LA SEUA REEDICIÓ "DE L'AMANT A L'AMAT": :

(power...)

"Amor secret dels homes, flor o neu, tacte càlid
del que cap rastre queda quan arriba a la fi.
Trist amor que, amb el gaudi, duu soledat i pànic,
la por de delatar-se com un fosc animal."

(*Fragments*, 22)

D'aquests versos voldríem destacar que, a més de la resignació a la soledat i a la pèrdua de l'amor, que comentàvem en parlar de *Cambra de mapes* i que seran una constant en tot el poemari, hi podem trobar una altra vegada unes referències clares a l'esterilitat de l'amor homosexual, que ja s'apuntaven, com hem vist, en *Cadells...* i que aniran repetint-se també en

altres poemes de *Fragments* com per exemple en el poema XIV, que és, a més, una reflexió sobre la fugacitat de l'amor, en la qual també es hi ha aquesta mena d'esterilitat: **(power)**

"Fou divers l'amor nostre i és sabuda i antiga
la maledicció que pesa sobre homes
que estimen els semblants sense cap document
ni cap promesa eterna, ni fills per a la guerra,
ni, ai! per a la vida; sense cap branca nova
ni cap altre somriure que no siguen els seus,
rars flors solitàries..."

(*Fragments*, 23)

En aquest sentit voldríem remarcar les paraules de Guy Hocquenghem (citats per FERNANDEZ, 2000: 32), que afirma que tot homosexual es veu o es considera el final de la seua espècie en tant que no engendra, que no genera res, i per tant l'aportació artística és l'únic que pot deixar en aquesta vida. De fet, és remarcable la preocupació que mostra Gaspar Jaén perquè la seua obra siga entesa. Ell mateix en fa difusió, revisió i, en ocasions, explicació en la seua pàgina web, on podem accedir fins i tot a detalls de redacció de la seua poesia i on trobem textos personals que ens fan més accessible i entenedora la seua obra poètica.

5. *Del temps present* (1998)

Enric Balaguer en un article per al diari *Información* del 4 de juny del 1998 deia de *Del temps present* que és "una meditació -bé amb la sensualitat dulcificada a la boca, bé amb la pena- sobre el pas del temps". Des del nostre punt de vista, aquest últim poemari suposa la culminació d'aquella idea encetada amb *Cadells...* segons la qual el temps ho destrueix tot, sobretot l'amor.

Aquest recull es caracteritza més que res per la serenitat i per l'acceptació del pas del temps per part del jo líric, que continua narrant la seua experiència vital, els seus sentiments, però amb unes imatges que s'allunyen de la passió dels primers versos i s'instal·len en la tendresa d'una maduresa resignada, com podem observar en el poema "Six past eleven train" **(power)**, en el qual un jo líric madur, despul·lat de la passió amorosa juvenil, ens mostra la total previsibilitat de l'amor que viu des del present i que, com veurem al poema "Desdesig", haurà d'acabar com tots.

(Power...)

"Passaran aquests ulls teus, dòcils i sorpresos,
rebels a l'amor, discòls, interrogants del món;
passara, esquerp, el temps de les llargues converses
en les tardes d'autumne,
nits d'hivern i de plata damunt el teu cos jove."

(*Del Temps present*, 24)

Pel que fa als elements homoeròtics que podríem trobar en aquest últim poemari, en la nostra opinió, van perdent força en tant que l'interès del jo líric se centra en la seua condició d'home afectat per la destrucció i el pas del temps més que en la seua homosexualitat.

6. **Conclusions**

A tall de conclusió, podríem dir que del que hem analitzat fins ara es desprén que en la poesia amorosa de Gaspar Jaén els elements homoeròtics tenen una força important, sobretot en els primers versos, però a mesura que avança l'obra del poeta, van perdent interès i deixen de ser el centre temàtic de la seua poesia per obrir pas a altres preferències temàtiques, com serien el pas del temps i l'acabament de l'amor, matisat per aquella esterilitat de l'amor homosexual que comentàvem abans. De fet, en la nostra opinió resulta difícil determinar en quina mesura la presència d'aquests elements homoeròtics en l'obra del poeta il·licità respon a una voluntat de reivindicació de la pròpia homosexualitat. Podríem interpretar-ho així, entre altres coses, perquè, potser, exposar la pròpia homosexualitat ja des dels seus primers versos i, més obertament, a partir de *Cambra de mapes*, pot apuntar a una certa voluntat de buscar l'acceptació per part del lector o de la societat en general en uns moments socials i polítics en què els moviments d'alliberació gai començaven a despuntar de manera notable.

En tot cas, des del nostre punt de vista, els elements homoeròtics són importants en la poesia de Gaspar Jaén, en tant que formen part de la seua experiència vital i, com deia ell mateix (**power**), la seua poesia és fonamentalment autobiogràfica. És per això que, independentment de la rellevància que puguen tenir, aquests elements referents a l'amor homosexual, en la nostra opinió, no poden ser deixats de banda a l'hora d'escometre una anàlisi complexa i profunda de la poesia de Gaspar Jaén, pel simple fet que formen part de la seua obra i responen a una part important dels seus interessos vitals.

7. Bibliografia

- ALTAIÓ, Vicenç i SALA-VALLDAURA, Josep M. (1980), *Les darreres tendències de la poesia catalana (1968-1979)*. Barcelona: Laia.
- CULLER, Jonathan (2000), *Breve introducció a la teoria literaria*. Barcelona: Crítica.
- FERNÁNDEZ, Josep-Anton (2000), *Another Country. Sexuality and National Identity in Catalan Gay Fiction*. Londres: MHRA.
- IBORRA, Josep, "La nova poesia catalana del País Valencià (1974-1977) dins *Reduccions, revista de poesia*, núm. 5 (juliol 1976). Vic (pàg 41-58).
- JAÉN I URBAN, Gaspar (1976), *Cadells de la fosca trencada*. València: Eliseu Climent.
- (1982) *Cambra de mapes*. Barcelona: Llibres del mall.
- (1991) *Fragments*. València: 3 i 4.
- (1998) *Del temps present*. València: Bromera.
- MARTÍ, Vicent, "Sense plomes?" dins *Tirant al blanc*, núm. 9 (novembre 1996), Arts gràfiques Bobalà. Lleida (pàg. 98).
- MARTÍ I POL, Miquel, "Gaspar Jaén i Urban, *Cadells de la fosca trencada*", dins *Reduccions, revista de poesia*, núm. 4 (abril 1978). Vic (pàg. 69-70).
- RIPOLL, Josep M. "Tria personal. *Fragments*" dins *Serra d'or* núm. 391-392 (juliol-agost 1998). Barcelona (pàg.67)
- SALVADOR, Vicent, "Mapes per a una cambra" dins *Diario de Valencia* (16/06/1982), València (pàg.19).
- SANTA, Àngels, "Homosexualitat i literatura" dins *Tirant al blanc*, núm. 9 (novembre 1996), Arts Gràfiques Bobalà. Lleida (pàg. 99).
- WOODS, Gregory (2001) *Historia de la literatura gay. La tradición masculina*. Madrid: Akal.

Una tria bastant extensa de l'obra de Gaspar Jaén apareix a la seua pàgina personal, a <http://www.ua.es/personal/gaspar.jaen/index.htm>.

